

Тетяна Олександрівна ЛОГВИНЕНКО,

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри соціальної педагогіки та корекційної освіти,
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
E-mail: t.logv@dspu.edu.ua
ORCID: 0000-0003-4416-216X

Мар'яна Василівна ГРИНЦІВ,

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри соціальної педагогіки та корекційної освіти,
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
E-mail: m_hryntsiv@dspu.edu.ua
ORCID: 0000-0001-5790-2759

Марія Ігорівна ЗАМЩАК,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології,
доцент кафедри соціальної педагогіки та корекційної освіти
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
E-mail: dpszammeri@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4559-1257

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНИХ СТРУКТУР У ДІТЕЙ: ЛОГОПЕДИЧНИЙ АСПЕКТ

***Анотація. Вступ.** У статті досліджуються особливості формування граматичних структур у дітей з урахуванням логопедичного аспекту, що є ключовим етапом мовленнєвого розвитку. Розглядаються основні етапи онтогенезу мовлення, починаючи від підготовчого періоду до шкільного віку, а також типові порушення граматичної сторони мовлення у дітей із мовленнєвими порушеннями.*

***Мета дослідження** – проаналізувати логопедичні особливості формування граматичних структур у дітей із мовленнєвими порушеннями, визначити характерні труднощі та запропонувати ефективні корекційні стратегії розвитку граматичного ладу мовлення. Визначено, що засвоєння граматичних норм потребує не лише механічного запам'ятовування слів і конструкцій, а й активної соціальної взаємодії та практики. Аналізуються вплив соціального середовища, мотивації дитини та психофізіологічних особливостей на процес формування граматичної компетенції. Особливу увагу приділено морфологічним і синтаксичним навичкам, зокрема формуванню множини, відмінків, часових форм дієслів, а також побудові складних речень. У статті також розглядаються типові тимчасові помилки – аграматизми, що супроводжують процес засвоєння граматичних правил і є природною частиною мовного розвитку. Окремо висвітлюється логопедична корекційна робота, що передбачає застосування ігрових методик, диференційованих вправ і мультимедійних технологій, спрямованих на подолання граматичних порушень і розвиток зв'язного мовлення.*

***Наукова новизна** дослідження полягає у комплексному підході, що інтегрує психолінгвістичні, педагогічні та логопедичні аспекти формування граматичної компетенції у дітей різного віку з урахуванням індивідуальних особливостей. Висвітлені проблеми сучасної діагностики та корекції мовленнєвих порушень, що мають важливе значення для успішної соціальної адаптації і загального психічного розвитку дитини.*

***Висновки.** Отже, формування граматичних структур у дітей є складним багатоступеневим процесом, що відбувається в тісному зв'язку з розвитком когнітивних, психічних і мовленнєвих функцій. Урахування вікових особливостей мовного онтогенезу, а також впливу різних чинників, як-от соціальне середовище, мотивація дитини і стан психофізіологічних механізмів, є ключовими для успішного формування граматичної компетенції. Логопедичний підхід до корекції порушень граматичної сторони мовлення має враховувати індивідуальні особливості дитини, наявність вторинних симптомів та етапи мовного розвитку. Своєчасна діагностика та корекція мовленнєвих порушень сприяють не лише вдосконаленню граматичних навичок, а й загальному психічному та соціальному розвитку дитини, підвищенню її комунікативної компетентності й успішній інтеграції в соціум. Таким чином, дослідження особливостей формування граматичних структур у дітей і розробка ефективних*

логопедичних методик залишаються актуальними завданнями сучасної логопедії, педагогіки, психології та мовознавства, що мають важливе практичне значення для розвитку мовленнєвої культури майбутніх поколінь.

Ключові слова: граматичні структури, мовленнєві порушення, аграматизм, морфологія, синтаксис, мовленнєвий розвиток, корекційна робота.

Tetyana Oleksandrivna LOHVYENKO,
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Department of Social Pedagogy
And Correctional Education,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
E-mail: t.logv@dspu.edu.ua
ORCID: 0000-0003-4416-216X

Mariana Vasylivna HRYNTSIV,
Candidate of Psychological Sciences,
Associate Professor at the Department of Social Pedagogy
and Correctional Education,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
E-mail: m_hryntsiv@dspu.edu.ua
ORCID: 0000-0001-5790-2759

Maria Ihorivna ZAMISHCHAK,
Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Psychology,
Associate Professor at the Department of Social Pedagogy
and Correctional Education,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
E-mail: dpszammeri@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4559-1257

FEATURES OF THE FORMATION OF GRAMMATICAL STRUCTURES IN CHILDREN: THE LOGOPEDIC ASPECT

Abstract. Introduction. The article examines the features of the formation of grammatical structures in children, taking into account the speech therapy aspect, which is a key stage of speech development. The main stages of speech ontogenesis, starting from the preparatory period to school age, as well as typical violations of the grammatical side of speech in children with speech disorders, are considered.

The purpose of this study is to analyze the speech therapy features of the formation of grammatical structures in children with speech disorders, to identify characteristic difficulties and to propose effective correction strategies for the development of the grammatical system of speech. It has been determined that the assimilation of grammatical norms requires not only mechanical memorization of words and constructions, but also active social interaction and practice. The influence of the social environment, the child's motivation and psychophysiological characteristics on the process of forming grammatical competence is analyzed. Special attention is paid to morphological and syntactic skills, in particular the formation of the plural, cases, tense forms of verbs, as well as the construction of complex sentences. The article also considers typical temporal errors – agrammatisms, which accompany the process of assimilating grammatical rules and which are a natural part of language development. Separately, speech therapy correction work is highlighted, which includes the use of game techniques, differentiated exercises and multimedia technologies aimed at overcoming grammatical disorders and developing coherent speech.

The scientific novelty of the study lies in the comprehensive approach that integrates psycholinguistic, pedagogical and speech therapy aspects of the formation of grammatical competence in children of different ages, taking into account individual characteristics. The problems of timely diagnosis and correction of speech disorders, which are important for successful social adaptation and general mental development of the child, are highlighted.

Conclusions. Thus, the formation of grammatical structures in children is a complex multi-stage process that occurs in close connection with the development of cognitive, mental and speech functions. Taking into account the age-specific features of speech ontogenesis, as well as the influence of various factors, such as the social environment, the child's motivation and the state of psychophysiological mechanisms, are key to the successful formation of grammatical competence. The speech therapy approach to the correction of violations of the grammatical side of speech should take into account the individual characteristics of the child, the presence of secondary symptoms and stages of speech development. Timely diagnosis and correction of speech disorders contribute not only to the improvement of grammatical skills, but also to the general mental and social development of the child, increasing his communicative competence and successful integration into society. Thus, the study of the features of the formation of grammatical structures in children

and the development of effective speech therapy methods remain relevant tasks of modern speech therapy, pedagogy, psychology, and linguistics, which are of important practical importance for the development of the speech culture of future generations.

Key words: grammatical structures, speech disorders, agrammatism, morphology, syntax, speech development, correctional work.

Вступ. Формування граматичних структур є ключовим етапом мовленнєвого розвитку дитини. Володіння граматично правильною мовою не лише забезпечує ефективну комунікацію, а й сприяє розвитку мислення, пізнавальної сфери й особистості загалом. Особливо важливим є вивчення процесу формування граматичних навичок у дітей із мовленнєвими порушеннями, оскільки ці порушення значно впливають на їхню соціальну адаптацію та навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковці [1; 2; 5; 7; 10; 11] стверджують, що грамати́ка визначає структуру мови, яка містить систему морфологічних і синтаксичних одиниць, їх категорій та форм. Відповідно до класичних визначень, грамати́ка складається з морфології – вивчення будови слова та його змін, і синтаксису – правил побудови речень. Засвоєння граматичних норм є складним процесом, який п відотребує дитини розуміння не тільки лексичного значення слів, а і їхніх взаємозв'язків у реченні.

Є. Соботович [7] акцентує, що успішний розвиток граматичних навичок визначає подальшу якість мовленнєвого розвитку, соціальної адаптації та навчання дитини.

На сучасному етапі наукового розвитку порушення мовленнєвої діяльності розглядаються в міждисциплінарному вимірі – з позицій психології, нейропсихології, психолінгвістики та педагогіки. Такий комплексний підхід представлений у працях Є. Соботович, Л. Приходько, К. Лебединської, А. Богуш, О. Гвоздева, К. Крутій, Л. Федоренко, М. Шеремет, Ю. Рібцун.

Мета дослідження. Проаналізувати логопедичні особливості формування граматичних структур у дітей із мовленнєвими порушеннями, визначити характерні труднощі та запропонувати ефективні корекційні стратегії розвитку граматичного ладу мовлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналізуючи психолінгвістичну концепцію «мовного онтогенезу», науковці розділяють процес мовного розвитку на послідовні стадії: підготовчий (від народження до 1 року), преддошкільний (1–3 роки), дошкільний (3–7 років) та шкільний (7–17 років) періоди. На кожному етапі дитина засвоює відповідний рівень граматичних структур і мовленнєвих навичок [8].

Згідно з теоретичними засадами, розробленими І. Синицею, О. Шахнарович [1], мовленнєва діяльність трактується як складова загальної діяльності дитини. Вона зберігає її структурні особливості, реалізуючись у формі цілісного мовленнєвого акту або окремих дій, інтегрованих у ширший контекст діяльності. Процес виникнення мовлення визначається як багаторівнева, поетапно сформована мовленнєва дія, що передбачає: мотивацію висловлювання, формування внутрішньої смислової програми, реалізацію комунікативного плану та зовнішнє мовленнєве оформлення. Головне місце в цьому процесі має мотив, як вихідна ланка комунікативного акту. А. Богуш [1] підкреслює, що дитяче мовлення є особливим етапом в оволодінні мовною системою, характерним для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Підвищений науковий інтерес до вивчення мовлення дитини пояснюється специфічними особливостями, що відображають закономірності становлення мовної здатності на ранніх етапах розвитку. На цьому етапі дитина опановує мовлення за власними, ще не повністю сформованими правилами, які часто називають «дитячими» або «попередніми» мовними структурами. Формування граматичних структур у дошкільному віці, як стверджують А. Богуш, Н. Семенюк [1], відбувається активне формування як морфологічних, так і синтаксичних навичок. Дошкільники вчаться утворювати множини, правильно вживати відмінки й часові форми дієслів, будувати прості та складні речення. Науковці підкреслюють, що саме правильність граматичної побудови речень є основою для розвитку зв'язного мовлення.

Учені [2; 4; 10] акцентують увагу, що значну роль у цьому процесі відіграє соціальне середовище. Підкреслюють, що соціальне середовище та роль спілкування – це головні фактори успішного засвоєння граматичних норм. Активне спілкування з дорослими та ровесниками, використання мовленнєвих ігор і творчих завдань сприяють кращому засвоєнню граматичних норм. Використання мультимедійних засобів у роботі логопеда є важливим аспектом сучасної логопедичної практики. Це дає змогу зробити заняття більш інтерактивними, цікавими й ефек-

тивними [3]. Мовлення є функціонуванням мови – продуктом мовленнєвої діяльності, у процесі якої використовуються мовні одиниці, категорії, форми та норми.

Оволодіння мовою є складним, поетапним процесом формування мовної здатності, під час якого на основі накопичення й осмислення мовного досвіду поступово формуються тимчасові мовні системи. Ці системи змінюють одна одну відповідно до рівня когнітивного розвитку дитини й забезпечують задоволення її комунікативних потреб. У сукупності такі системи утворюють етапи мовного онтогенезу.

У науковій літературі представлено різні підходи до періодизації мовного розвитку, однак усі вони стикаються з проблемою визначення чітких вікових меж між етапами, адже розвиток мовлення має індивідуальний характер і відзначається значними варіаціями в темпах. Хоча вікова орієнтація важлива, зокрема для розмежування норми та порушень, першочергове значення має саме послідовність етапів і поява певних мовленнєвих характеристик.

Онтогенез мовлення умовно структуровано на два провідні вікові етапи, що істотно відрізняються за характером комунікативних засобів, які використовуються дитиною. У межах дословесного періоду (приблизно перший рік життя) спілкування здійснюється переважно за допомогою вокалізацій і жестових форм. Надалі, з появою перших лексичних одиниць і активним засвоєнням граматичних структур, провідними засобами комунікації стають вербальні форми мовлення. Попри існування різних підходів до трактування етіології порушень онтогенетичного розвитку мовлення у дітей із мовленнєвою патологією, дослідники [2; 5; 6; 7; 10; 11] єдині в оцінці того, що для дошкільників цієї групи характерні своєрідні труднощі, пов'язані з мовленнєво-мисленнєвою діяльністю. Відповідно до концепцій провідних вітчизняних психологів, спілкування розглядається як одна з фундаментальних умов психічного розвитку дитини, визначальний чинник становлення її особистості, а також як провідна форма людської діяльності, що забезпечує процеси пізнання, саморозкриття та самовизначення в контексті соціальної взаємодії [5].

У логопедичному контексті мовленнєва норма розглядається як сукупність загальноприйнятих мовних засобів і способів їх уживання в процесі мовленнєвої діяльності, що ґрунтуються на збережених, адекватно функціонуючих психофізіологічних механізмах мовлення. Така норма відображає еталонні форми мовленнєвої реалізації, які забезпечують повноцінну комунікацію в певному мовному середовищі та є орієнтиром у логопедичній діагностиці та корекції порушень мовлення.

У сучасній українській логопедії порушення мовлення визначаються як стійкі відхилення від мовленнєвої норми, що виникають унаслідок недостатності або порушення діяльності психофізіологічних механізмів, які забезпечують мовленнєву функцію [4; 6; 7; 9; 11]. Такі порушення виявляються у відхиленнях від вікових мовленнєвих зразків, прийнятих у суспільстві, і не зумовлені варіантністю діалектного мовлення, недостатнім рівнем оволодіння мовою чи освітньою занедбаністю.

У логопедичній практиці виділяють низку ознак, що дають змогу кваліфікувати мовленнєві порушення як відхилення від норми. До основних характеристик таких порушень належать:

1. Невідповідність мовленнєвого розвитку віковим нормам. Мовленнєві уміння та навички дитини істотно відстають від типових для її вікової категорії. Зокрема, у 4-річному віці можуть спостерігатися труднощі у формуванні складних синтаксичних конструкцій, які в нормі вже мають бути засвоєними.

2. Відсутність соціокультурних передумов. Порушення мовлення не зумовлені діалектними варіантами, обмеженим мовним досвідом чи недостатнім навчанням, а є наслідком органічних або функціональних порушень.

3. Психофізіологічна зумовленість. В основі мовленнєвих відхилень лежать порушення у функціонуванні центральної нервової системи, кори головного мозку, органів артикуляції та слухового аналізатора, що негативно впливає на формування мовних механізмів.

4. Вторинний вплив на психічний розвиток. Мовленнєва недостатність часто супроводжується загальним недорозвиненням психічних функцій – мислення, пам'яті, уваги, емоційно-вольової сфери, а також ускладнює процес соціалізації дитини.

5. Стійкість і тривалість порушень. Відхилення від мовної норми мають тривалий характер і за відсутності спеціалізованої корекційної допомоги не усуваються самостійно.

6. Необхідність логопедичного втручання. Кожне порушення має свою клініко-педагогічну, психолого-педагогічну специфіку, що обумовлює потребу в диференційованому, індивідуалізованому підході до корекційно-розвиткової роботи.

Під поняттям «структура мовленнєвого порушення» розуміють сукупність різнобічних симптомів, які охоплюють як мовленнєві (наприклад, порушення артикуляції, граматичних та лексичних компонентів), так і немовленнєві (порушення уваги, пам'яті, емоційно-вольової сфери), а також їхню взаємодію та ієрархічну організацію. Важливо виділяти: 1) первинне порушення – базове порушення, що становить ядро проблеми і слугує причиною формування інших симптомів; 2) вторинні порушення – наслідкові зміни, що розвиваються внаслідок первинного порушення й ускладнюють клінічну картину. Усвідомлення структури порушення є ключовим для логопеда, оскільки дає змогу розробити ефективну корекційну програму, спрямовану не лише на усунення симптоматичних проявів, а й на ліквідацію першопричин мовленнєвого розладу. Раннє виявлення та комплексна корекція мовленнєвих порушень мають надзвичайне значення і для підтримки психоемоційного розвитку, і для успішної соціалізації дітей із мовленнєвими вадами. Ю. Рібцун [6] підкреслює, що у дітей раннього віку (від 1 до 3 років) з порушеннями мовлення спостерігається затримка формування психічних функцій та пізнавальної сфери, що негативно впливає на загальний розвиток особистості. Часто це проявляється у вигляді невпевненості в собі та підвищеної сором'язливості. За словами Л. Федоренко, порушення мовлення можуть виступати суттєвим чинником, який впливає на соціальну адаптацію дитини та її емоційний стан [10]. У дошкільному віці (3–6 (7) років) діти з мовленнєвими порушеннями демонструють зниження мотивації до комунікації: вони уникають мовленнєвих висловлювань або взагалі відмовляються від спілкування. Спостерігається поведінкова пасивність або, навпаки, імпульсивність, а емоційний стан варіює від пригніченого (гіпотимічного) до надмірно піднесеного (ейфоричного). Часто відсутня рольова поведінка, що є важливою для соціального навчання дитини. Ці дані підтверджують дослідження [1; 2]. Діти з мовленнєвими порушеннями також переживають широкий спектр страхів – страх самотності, відчуття неоптимальності, а також тривогу через можливість збереження дефекту мовлення протягом життя. Як зазначають Р. Белова-Давід та І. Власенко, такі емоційні переживання можуть посилювати соціальну ізоляцію дитини й ускладнювати її інклюзію у колектив [5].

У логопедії термін «граматика» розглядається як сукупність морфологічних і синтаксичних закономірностей, що визначають структуру й організацію мовлення. Вона охоплює морфологічні одиниці (морфеми, слова), граматичні категорії і форми, а також синтаксичні конструкції – словосполучення та речення.

Морфологія у логопедичній практиці вивчає здатність дитини опанувати граматичні властивості слова: зміну його форм, відмінювання, засвоєння граматичного роду, числа, часу, виду тощо. Синтаксис фокусується на засобах і правилах побудови граматично правильних речень.

Основні одиниці граматики – морфеми, слова, синтаксичні конструкції – є структурною основою для формування усного й письмового мовлення. У логопедичній роботі велике значення має розуміння дитиною граматичних значень, адже для повноцінного мовлення їй потрібно не лише знати лексичне значення слів, а й усвідомлювати граматичні зв'язки між ними.

Грамматичні категорії – це системи протиставлених граматичних значень (наприклад, рід, число, відмінок), які забезпечують смислову організацію мовлення. Порушення опанування цих категорій у дітей часто проявляються у вигляді аграматизмів, неправильного відмінювання, граматичних помилок, що є типовими симптомами мовленнєвих порушень.

К. Ушинський називав граматику «логікою мови», що підкреслює її роль у розвитку мислення. Л. Федоренко [10] також відзначала, що граматичні форми мовлення відповідають формам мислення, які матеріалізуються через граматичні структури. Тому в логопедичній практиці розвиток граматичних навичок тісно пов'язаний із формуванням когнітивних функцій дитини.

Логопедичний процес передбачає поетапне опанування дитиною граматичних значень, як-от утворення форм однини і множини, відмінювання, вживання часових форм, правильне побудова речень різної складності. Корекційна робота спрямована на усунення граматичних порушень, що сприяє не лише покращенню мовлення, а й загальному розвитку особистості та комунікативних навичок. У корекційній роботі з дітьми, у яких порушена граматична сторона

мовлення, повинна потрібно застосовувати ігрові методики, диференційовані вправи на засвоєння морфологічних і синтаксичних форм, а також систематичне повторення в природному мовленнєвому контексті. Використання мультимедійних технологій, як зазначає дослідниця [3], значно підвищує ефективність занять із дітьми з порушеннями мовлення.

Опанування граматичною стороною мовлення передбачає засвоєння граматичних норм рідної мови, які є невід'ємною складовою літературної мовної норми. Згідно з класичними концепціями вітчизняних і зарубіжних учених, формування мовленнєвої здатності базується не на простому механічному запам'ятовуванні слів і граматичних конструкцій, а на поступовому розвитку мовної компетенції через активну практику та соціальну взаємодію [10].

Основою нормативних показників мовленнєвого розвитку дитини дошкільного віку в граматичній сфері, як зазначає Є. Соботович [8], є етапи засвоєння граматичних узагальнень, що охоплюють синтаксичний і морфологічний рівні мовної системи. На морфологічному рівні відбувається послідовне оволодіння дитиною: 1) морфологічними узагальненнями; 2) парадигмою відмінювання і дієвідміни; 3) зміною дієслів за часами; 4) оволодінням усіма атиповими граматичними формами; 5) диференціацією закінчень іменників та дієслів за типами відмінювання і дієвідмін; 6) формуванням морфологічної системи словотвору. Ці процеси зумовлені потребою у мовленнєвому спілкуванні й відбуваються безпосередньо в процесі комунікативної взаємодії дитини з дорослими, однолітками та навколишнім середовищем. Під час такої взаємодії відбувається поступовий перехід від елементарних мовленнєвих конструкцій до більш складних структур.

Зокрема, вже на ранньому етапі мовного розвитку дитина починає використовувати прості речення, що складаються з підмета та присудка, наприклад: «Кіт спить», «Тато їде». З розвитком мовлення діти починають додавати в речення прикметники, обставини та інші члени речення: «Кіт спить на м'якому кріслі», «Тато їде на роботу вранці». Як стверджує Є. Соботович [8], використання додаткових членів речення свідчить про поступове опанування граматичними категоріями й ускладнення структури мовлення.

Далі в процесі розвитку мовлення з'являються речення, що поєднують дві або більше простих частин за допомогою сурядних сполучників: «Кіт грається, а собака спить».

Потім вводяться складнопідрядні речення, що виражають причинно-наслідкові зв'язки: «Я не йду гуляти, бо йде дощ», «Він радіє, що мама повернулася». Як зазначає Л. Федоренко [10], формування складнопідрядних речень є ключовим моментом у розвитку зв'язного мовлення, що пов'язане з розвитком мислення та уяви.

Наступний етап – етап фізіологічного аграматизму. Під час формування граматичних навичок можливі тимчасові помилки: «Мій ведмедик впасти» замість «Мій ведмедик упав», «Собака гавкати» замість «Собака гавкає». Це є природним етапом у розвитку мови, що свідчить про поступове опанування граматичних норм. За словами дослідниці [9], саме такі помилки є ознакою переходу від усвідомлення окремих слів до розуміння граматичних зв'язків. На наступному етапі розвитку мовлення діти вчаться утворювати нові слова за допомогою суфіксів і префіксів, наприклад: «м'ячик» (від «м'яч»), «пташечка» (від «пташка») або «бігати» (від «біг»). Це важливий етап формування морфологічної системи мови, що супроводжується розвитком мислення. Л. Федоренко [10] зазначає, що оволодіння словотвором є не лише мовним, а й мисленнєвим процесом, що допомагає дитині структурувати світ.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, формування граматичних структур у дітей є складним багатоступеневим процесом, що відбувається в тісному зв'язку з розвитком когнітивних, психічних і мовленнєвих функцій. Урахування вікових особливостей мовного онтогенезу, а також впливу різних чинників, як-от соціальне середовище, мотивація дитини і стан психофізіологічних механізмів, є ключовими для успішного формування граматичної компетенції. Логопедичний підхід до корекції порушень граматичної сторони мовлення має враховувати індивідуальні особливості дитини, наявність вторинних симптомів та етапи мовного розвитку. Своєчасна діагностика та корекція мовленнєвих порушень сприяють не лише вдосконаленню граматичних навичок, а й загальному психічному та соціальному розвитку дитини, підвищенню її комунікативної компетентності й успішній інтеграції в соціум. Таким чином, дослідження особливостей формування граматичних структур у дітей і розробка ефективних логопедичних методик залишаються актуальними завданнями сучасної логопедії,

педагогіки, психології та мовознавства, що мають важливе практичне значення для розвитку мовленнєвої культури майбутніх поколінь.

Література:

1. Богуш А. М., Маліновська Н. В. Перші кроки грамоти: передшкільний вік : навч. посіб. 3-тє вид. Київ : Видавничий дім «Слово», 2015. 424 с.
2. Галущенко В. І. Особливості формування просодичного компонента мовлення у дітей зі стертою формою дизартрії : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03. Київ, 2012. 247 с.
3. Заміщак М., Гринців М., Клим М. Провідні тенденції сучасної логопедії. Корекційна педагогіка. 2025. Вип. 79, т. 1. С. 99–104.
4. Манько Н. В. Діагностика та корекція мовленнєвого розвитку дітей раннього віку : науково-метод. посіб. Київ : КНТ, 2008. 256 с.
5. Мартиненко І. В. Логопсихологія: курс лекцій : навч. посіб. 2-ге вид., виправл. і доповн. Київ : ДІА, 2016. С. 87–88.
6. Рібзун Ю. В. Особливості осіб різновікових груп із мовленнєвими порушеннями. *Шкільному психологу. Усе для роботи*. 2017. № 9 (105). С. 9–12.
7. Соботович Є. Ф. Логопедія: теорія і практика. Київ : Ніка-Центр, 2005. 240 с.
8. Соботович Є. Ф. Вибрані праці з логопедії. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015. 308 с.
9. Тарасун В. В. Морфологічна готовність дітей з особливостями у розвитку дошкільного навчання: діагностика і формування : монографія. Київ : Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. 299 с.
10. Федоренко Л. П. Теорія і практика формування граматичних навичок у дітей. Київ : Логос, 2002. 168 с.
11. Шеремет М. К. Актуальні проблеми спеціальної освіти. *Науковий часопис. Збірник наукових праць*. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. № 7. С. 79–81.

References:

1. Bohush, A.M., & Malinivska, N.V. (2015). *Pershi kroky hramoty: peredshkilnyi vik [First steps in literacy: Preschool age]* (3rd ed.). Kyiv: Vydavnychiy dim "Slovo" [in Ukrainian].
2. Halushchenko, V.I. (2012). *Osoblyvosti formuvannia prosodychnoho komponenta movlennia u ditei zi stertoiu formoiu dyzartrii [Peculiarities of prosodic component development in children with mild dysarthria]. Candidate's thesis*. Kyiv. [in Ukrainian].
3. Zamishchak, M., Hryntsiw, M., & Klym, M. (2025). *Providni tendentsii suchasnoi logopedii [Leading trends in modern speech therapy]. Korektsiina pedahohika – Corrective Pedagogy*, 79 (1), 99–104 [in Ukrainian].
4. Manko, N.V. (2008). *Diahnastyka ta korektsiia movlennevoho rozvytku ditei ranoho viku [Diagnosis and correction of speech development in early childhood]*. Kyiv: KNT [in Ukrainian].
5. Martynenko, I.V. (2016). *Lohopsykhologhiia: kurs lektsii [Logopsychology: A course of lectures]* (2nd ed., revised and expanded). Kyiv: DIA [in Ukrainian].
6. Ribtsun, Yu.V. (2017). *Osoblyvosti osib riznovikovykh hrup iz movlennevymy porushenniamy [Features of individuals of different age groups with speech disorders]. Shkilnomu psykholohu. Use dlia roboty – For the School Psychologist. All for Work*, 9 (105), 9–12 [in Ukrainian].
7. Sobotovych, Ye.F. (2005). *Lohopediia: teoriia i praktyka [Speech therapy: Theory and practice]*. Kyiv: Nika-Tsentr [in Ukrainian].
8. Sobotovych, Ye.F. (2015). *Vybrani pratsi z lohopedii [Selected works on speech therapy]*. Kyiv: Vydavnychiy dim Dmytra Buraho [in Ukrainian].
9. Tarasun, V.V. (2008). *Morfofunktsionalna hotovnist ditei z osoblyvostiamy u rozvytku doshkilnoho navchannia: diahnostyka i formuvannia [Morphofunctional readiness of children with developmental features for preschool education: Diagnostics and formation]*. Kyiv: Vydavnytstvo NPU imeni M.P. Drahomanova [in Ukrainian].
10. Fedorenko, L.P. (2002). *Teoriia i praktyka formuvannia hramatychnykh navychok u ditei [Theory and practice of grammatical skills formation in children]*. Kyiv: Lohos [in Ukrainian].
11. Sheremet, M.K. (2007). *Aktualni problemy spetsialnoi osvity [Current problems of special education]. Naukovyi chasopys. Zbirnyk naukovykh prats – Scientific Journal. Collection of Scientific Papers*, (7), 79–81. Kyiv: NPU imeni M.P. Drahomanova [in Ukrainian].

Отримано: 29.07.2025

Рекомендовано: 28.08.2025

Опубліковано: 20.10.2025

Олександр Вячеславович НЕЧИПОРЕНКО,
аспірант кафедри педагогіки,
викладач кафедри музикознавства,
інструментальної та хореографічної підготовки,
Криворізький державний педагогічний університет
E-mail: nechiporenko.oleksandr@kdpu.edu.ua
ORCID: 0009-0002-4723-5213

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ТА ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ РЕФЛЕКСІЇ МАЙБУТНІХ КЕРІВНИКІВ ХОРЕОГРАФІЧНИХ КОЛЕКТИВІВ

Анотація. Вступ. Сучасні виклики хореографічної освіти потребують переосмислення підходів до формування рефлексивної компетентності майбутніх керівників творчих колективів. У таких умовах значно зростають вимоги до професійної діяльності керівників хореографічних колективів, зокрема до рівня їхньої рефлексивної компетентності, здатності до самоаналізу та професійного самовдосконалення. Керівники хореографічних колективів мають значний вплив на розвиток хореографічного мистецтва як на локальному, так і на національному рівні. Проблеми формування професійної рефлексії проявляються в недостатньому рівні самоаналізу, труднощах в об'єктивній оцінці власної діяльності, нездатності до критичного осмислення педагогічних ситуацій.

Мета статті – теоретично обґрунтувати систему методологічних підходів та принципів формування професійної рефлексії майбутніх керівників хореографічних колективів у процесі фахової підготовки.

Наукова новизна. Узагальнено методологічні засади формування професійної рефлексії як багатогранного педагогічного явища через трирівневу структуру: філософський рівень (діалогічний, феноменологічний, герменевтичний підходи), загальнонауковий рівень (системний, синергетичний, аксіологічний підходи) та конкретно-науковий рівень (особистісно-діяльнісний, компетентнісний, культурологічний, акмеологічний підходи). Систематизовано принципи формування професійної рефлексії за трьома групами й адаптовано їх до специфіки хореографічної освіти з урахуванням сучасних викликів професійної підготовки керівників хореографічних колективів.

Висновки. Результати дослідження сприятимуть формуванню цілісної системи методологічних засад розвитку професійно-рефлексивних здібностей у майбутніх керівників хореографічних колективів. Визначення ключових підходів та принципів формування професійної рефлексії допоможе у створенні ефективних освітніх програм і сприятиме розвитку усвідомленого ставлення до професійної діяльності.

Ключові слова: професійна рефлексія, хореографічна освіта, методологічні підходи, принципи, керівники хореографічних колективів, рефлексивна компетентність.

Oleksandr Oleksandrovych NECHIPORENKO,
Postgraduate Student at the Department of Pedagogy,
Lecturer at the Department of Musicology,
Instrumental and Choreographic Training,
Kryvyi Rih State Pedagogical University
E-mail: nechiporenko.oleksandr@kdpu.edu.ua
ORCID: 0009-0002-4723-5213

METHODOLOGICAL APPROACHES AND PRINCIPLES OF PROFESSIONAL REFLECTION FORMATION IN FUTURE CHOREOGRAPHIC COLLECTIVE LEADERS

Abstract. Introduction. Contemporary challenges in choreographic education require rethinking approaches to developing reflective competence in future leaders of creative collectives. In this context, professional requirements for these specialists are rapidly growing, particularly regarding reflective competence, self-analysis capacity, and professional self-improvement abilities. Leaders of choreographic ensembles play a crucial role in artistic development at both local and national levels. Current problems in professional reflection development include insufficient self-analysis skills, difficulties in objective self-assessment, and limited ability to critically evaluate pedagogical situations.